

Millî Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD) / Cilt 8 - Sayı 1

Sorumlu Yazar: Doç. Dr. Aytek ZAKİRKIZI MEMMEDOVA, Azerbaycan Millî İlimler Akademisi Felsefe ve Sosyoloji Enstitüsü, a.z.m-9@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-4915-6263

Atf: Zakirkızı Memmedova, A. (2024). İşrakiliğin Nasireddin Tusi'nin Felsefî Okulu Üzerindeki Etkisi, Millî Kültür Araştırmaları Dergisi, 8 (1), s. 71-77

Gönderim ve Kabul Tarihi: 14 Mayıs 2024 / 24 Haziran 2024

Araştırma Makalesi

ISSN: 2587-1331

DOI: 10.55774/mikad.1483967

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/mikad>

İŞRAKİLİĞİN NASİREDDİN TUSİ'NİN FELSEFİ OKULU ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

(Şihabeddin Yahya Suhreverdi'nin Doğumunun 870. Yıl Dönümü ve Nasireddin Tusi'nin Vefatının 750. Yıl Dönümü Münasebetile)

Öz

Ansiklopedik bilim adamı Nasireddin Muhammed Tusi (1201-1274), yazdığı değerli eserlerle, yarattığı Meraga Rasathanesi ve onun bünyesinde kurulan okul sayesinde dünya bilim ve kültür tarihinde eşsiz bir yere sahiptir. Böylece Azerbaycan filozofu bilimin çeşitli alanlarında bilim adamlarının yetiştirilmesinde faaliyet göstermiştir. Bu okulun temsilcileri kendi öğretmenleri gibi bilimsel faaliyetleri ve çalışmalarını ile dünya biliminin gelişmesine büyük katkılar sağladılar. Onun eserlerinde Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed Peygamber'in (sav) hadisleri, Hz. Ali ve diğer mübarek zatların sözleri kullanıldı. Pisagor, Sokrates, Platon, Hipokrat, Öklid, Galen, Batlamyus, özellikle Aristoteles ve onun Doğulu takipçileri - Kindi, Farabi, İbn Sina, İbn Miskeveyh ve diğer bazı peripatetikler, Azerbaycan filozofu tarafından selefleri olarak sevgiyle anılmıştır. Nasireddin Tusi Sufi ve İşraki fikirlerden yararlandı. XII. yüzyılda Şihabeddin Yahya Suhreverdi tarafından yaratılan İşraki felsefî öğretisinin Nasireddin Tusi ve onun felsefe okulunun temsilcileri üzerindeki büyük etkisi hissedilebilir. Tusi'nin öğrencisi, ansiklopedik bilim adamı Kutbeddin Şirazi'nin felsefî eserlerinde dini motiflerin yanı sıra Meşşailik ve İşrakilik motifleri de bulunmaktadır. Kutbeddin Şirazi'nin "İşrak Felsefesi" kitabına yazdığı şerh, bilimsel niteliği nedeniyle tarihi kaynaklarda geniş yer bulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Şihabeddin Yahya Suhreverdi, Nasireddin Tusi, felsefî okul, bilim, din

THE INFLUENCE OF ILLUMINATIONISM ON NASIR AL-DIN TUSI'S PHILOSOPHICAL SCHOOL

(on the occasion of the 870th anniversary of the birth of Shahabaddin Yahya Suhrawardi and 750th anniversary of the death of Nasir al-Din Tusi)

Abstract

The encyclopedic scientist Nasir al-Din Tusi Muhammad Tusi (1201-1274) took a specific place in the history of world science and the history of culture with works he created, the Maraga Observatory and the school he created with it. Thus, the Azerbaijani thinker took part in the preparation of scholars in various fields of science. Representatives of this school, as their teachers, by their scientific activities and works provided to the development of world science. In his works were used citations from Koran, Hadiths from Prophet Muhammad, Khalifa Ali and other holy persons. Pythagoras, Socrates, Plato, Hippocrates, Euclid, Galen, Ptolemy, especially Aristotle and his eastern followers – Kindi, Farabi, Ibn Sina, Ibn Miskawayh and other peripatetics, were respectfully mentioned by the Azerbaijani philosopher. Nasir al-Din Tusi also used Sufi and Ishraqi ideas. There is a great influence of the Ishraqi philosophy, created in the XII century by Shahabaddin Yahya Suhrawardi, on Nasir al-Din Tusi and representatives of his school. In philosophical works of the encyclopedic scholar, the student of Tusi Qutb al-Din al-Shirazi, there are religious motives, as well as motives of peripateticism and ishq. Qutb al-Din al-Shirazi's commentary on the book "Hikmat al-Ishraq" is widely covered in historical sources for its scientific character.

Keywords: Shihabaddin Yahya Suhrawardi, Nasir al-Din Tusi, school of philosophy, science, religion

Giriş

Ansiklopedik bilim adamı Nasireddin Muhammed Tusi (1201-1274) dünya bilim ve felsefesinin zenginleşmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Bilim adamının felsefi öğretisi, başta Farabi (873-950), İbn Sina (980-1037), Bahmanyar (993-1066) ve diğer Doğu Peripatetizminin (Meşşai okulunun) temsilcileri olmak üzere eski ve ortaçağ filozoflarının fikirlerine dayanarak oluşturulmuştur.

Nasireddin Tusi, seleflerinin Meşşailik yönüne dayanan fikirlerini yaratıcı bir şekilde sürdürdü. Azerbaycan filozofu, varlık talimi (ontoloji) ile ilgili fikirlerini açıklarken metafizik ve fiziğe daha fazla önem vermiş ve bu bilimlerin açıklanmasında Aristoteles'in mevkiini esas almıştır. Düşünürün felsefesine, olan idrak teorisine (gnoseolojisine) dikkat edildiğinde XIII. yüzyılda Meşşailiğin diğer öğretilerle daha fazla birleştiği ortaya çıkar. Bu anlamda İshrakiliğin kurucusu Suhreverdi'nin felsefi görüşlerinin Nasireddin Tusi'nin ve onun yarattığı felsefi okulun temsilcileri üzerinde etkisi bulunmaktadır. Ancak Nasireddin Tusi felsefe tarihine meşşai bir filozof olarak girmiştir. Filozof, önemli felsefi sorunları belirleme ve çözmeye konusunda gerçek bir Aristocu geleneğini devam ettirir.

2024'de bilim ve kültür tarihinde iz bırakan iki büyük şahsiyetin – Şihabeddin Yahya Suhreverdi'nin doğumunun 870. yıl dönümü ve Nasireddin Tusi'nin vefatının 750. yıl dönümüdür.

1. Nasireddin Tusi'nin Dünya Görüşünü Etkileyen Şahsiyetler

Nasireddin Tusi'nin yaratıcılığının fikir, teorik kaynakları, tarih açısından en eski dönemden kendi zamanına kadar olan dönemi, fikir açısından ise tüm dini ve dünyevi yönleri kapsar. Onun eserlerinde Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed Peygamber'in (sav) hadisleri, Hz. Ali ve diğer mübarek zatların sözlerinin yanı sıra Eyüp Peygamber'in, Musa Peygamber'in, İsa Peygamber'in ve İslam öncesi ileri gelen şahısların sözleri kullanıldı. Pisagor, Sokrates, Platon, Hipokrat, Öklid, Galen, Batlamyus, özellikle Aristoteles ve onun Doğulu takipçileri - Kindi, Farabi, İbn Sina, İbn Miskeveyh ve diğer bazı peripatetikler, Azerbaycan filozofu tarafından selefleri olarak sevgiyle anılmıştır.

Nasireddin Tusi'nin dünya görüşü – felsefesi, etik ve sosyal-politik düşünceleri, değeri ve geniş kapsamı nedeniyle her dönemde önemlidir. Filozof, karşıt akımların ideologlarına karşı mücadelede seleflerinin fikirlerini cesurca korudu ve geliştirdi. Nasireddin Tusi önderliğinde 1259'da Meraga şehrinde inşa edilen rasathane, sadece Azerbaycan'da değil, bütün Müslüman Doğu ülkelerinde büyük ilmi ve kültürel bir olaydır, rasathanenin bünyesinde kurulan okul da bilim adamına ün kazandırmıştır.

Meraga Rasathanesi sonraki yıllarda ve yüzyıllarda bilimin gelişmesine büyük bir ivme kazandırdı. Nasireddin Tusi'nin felsefi okulunun temsilcilerinden Necmeddin Ali Kazvini (1203-1277), Kutbeddin Mahmud Şirazi (1236-1311) ve Cemaleddin Hasan Hilli (1250-1325) öğretmenleri gibi ansiklopedik bir yaratıcı mirasa sahiplerdi.

Nasireddin Tusi'nin eserleri öğrencilerine, daha sonraki yüzyıllarda yaşayan ve çalışan filozoflara örnek olmuştur. Onun felsefe okulunun temsilcileri – Necmeddin Kazvini, Kutbeddin Şirazi ve Cemaleddin Hilli öğretmenlerinin mirasından yararlanmış ve bu mirası geniş çapta yaymışlardır. Nasireddin Tusi, felsefe okulunda Doğu Peripatetizmin yanı sıra Sufi ve İsraki fikirlerini de öğretti.

Bu anlamda Nasireddin Tusi'nin felsefi okuluna XII. yüzyılda İsraki felsefenin kurucusu, Azerbaycan filozofu Şihabeddin Yahya Suhreverdi'nin (1154-1191) etkisi büyüktür. Azerbaycan Milli İlimler Akademisi muhabir üyesi, Prof. Dr. Zakir Memmedov, Şihabeddin Yahya Suhreverdi'nin Meşşailik, Tasavvuf ve İsrakilik ile ilgili eserler yazdığını, onun Meşşailik üzerine yaptığı çalışmalarda mantık, metafizik ve doğa konularının araştırılıp geliştirildiğini göstermiştir. Zakir Memmedov Şihabeddin Yahya Suhreverdi'nin İsraki felsefesinin kurucusu olarak daha büyük ün kazandığını yazmıştır.

Zakir Memmedov'a göre İsrakiliği kendisinden önceki düşünce akımlarıyla karşılaştırmalı olarak ele alırsak şu sonuca varabiliriz: bu felsefi öğreti esas olarak Antik Doğu ve Antik Yunan felsefesi, Doğu Peripatetizmi (özellikle ondaki Neoplatonizm unsurları) ve Sufizm temelinde oluşmuştur [Memmedov, 1978: 163]

Doğu Peripatetizm ile İsrakilik arasında fark vardır. Azerbaycan'da Şihabeddin Suhreverdi'nin felsefi görüşlerinin tek araştırmacısı olan Zakir Memmedov, İsrakiliğin varlık talimini (ontoloji) Meşşailiğin varlık talimi ile karşılaştırmıştır: İsraki felsefesinde “varlık” ve “yokluk” kavramları “ışık” ve “karanlık” kavramlarıyla ifade edilir. Burada ışık (en-nur) ve ziya (ad-diya) terimleri aynı anlama gelmektedir. Meşşailikte “varlık” kavramı en geniş kapsama sahipse, İsrakilik felsefesinde ışığın aşikarlığı için daha karakteristik olduğu kabul edilir. “İsrak Felsefesi” kitabında filozof şöyle yazıyor: “Varlıkta bir şeyin tanım ve yoruma ihtiyacı yoksa, demek, o, aşikardır. Hiçbir şey ışıktan daha belirgin değildir, tanım olarak ondan daha zengini yoktur”. Dolayısıyla Meşşailikte “varlık”, İsrakilikde ise “ışık” tanımı açısından zengin kabul edilmektedir. İsraki öğretilerine göre ışıklardan ve onun gölgelerinden oluşan tüm mevcudatın zirvesinde Işıklar Işığı durur. O tek ve sebepsiz ışıktan kat kat başka ışıklar ve onların gölgeleri (cisimler) meydana geldi [Memmedov, 2006: 147-148].

İsrakilik felsefesinde idrakin duyu (his), akli ve sezgi aşamaları kabul edilmektedir. İsraki felsefesinin gnoseolojisi Meşşailikten temel olarak farklıdır. Meşşailik akımının önemli temsilcileri Farabi, İbn Sina, Bahmanyar ve diğerleri idraktaki duyu ve akli aşamaları kabul ederken, İsraki filozoflar buraya sezgi aşamasını da eklemiştir.

İsrakilik felsefesine göre maddi dünyadaki eşya ve olaylara dair kesin bilgiler, duyu ve akli idrak yoluyla elde edilir, sezgisel idrak, insana ışık dünyasının sırlarını ve mutlak gerçeği açığa çıkarır.

XIII. yüzyıl felsefi öğretilerin birbirine yaklaştığı bir dönem olarak dikkat çekmektedir. Bu anlamda Zakir Memmedov, bu dönemde Yakın ve Orta Doğu ülkelerindeki güncel düşünce akımları arasındaki fikir mücadelesine rağmen yakınlaşma ve karşılıklı etki vakalarının arttığını belirtmişti. Araştırmacı, farklı öğretilerin uzlaşmasının XIII. yüzyılın sonlarından itibaren daha belirgin hale geldiğini yazmıştır [Memmedov, 2006: 201].

Nasireddin Tusi felsefi öğretilerin birbirine yaklaştığı ve bir anlamda kaynaştığı dönemde faaliyet göstermiştir. Bu hem onun hem de öğrencilerinin bilimsel faaliyetlerinden, eserlerinden anlaşılır.

2. Şihabeddin Yahya Suhreverdi ve Felsefi Öğretisinin Etkisi

Şihabeddin Yahya Suhreverdi Nasireddin Tusi'nin selefi olarak kabul edilir. Çünkü onun ansiklopedik bilim adamının ve öğrencilerinin yaratıcılığı üzerinde önemli bir etkisi olmuştur.

Şihabeddin Yahya Suhreverdi'nin eserlerinin ve onların üzerlerine yazılan şerhlerin, haşiyelerin yazma nüshaları dünyanın birçok kütüphanesinde saklanmaktadır. Zakir Memmedov, filozofun eserlerini sıralarken, elli iki eserinden on üçünün Meşşailik, on beşinin Tasavvuf, sekizinin İşraki ve on altısının çeşitli konuları kapsadığını yazmıştır [Memmedov, 1991: 15-23].

Şihabeddin Suhreverdi'nin bilimsel faaliyeti, Ortodoks İslam ideologlarının Doğu Peripatetizme karşı güçlü bir saldırı başlattığı bir döneme denk gelmektedir. Şunu belirtmek gerekir ki, Ebu Hamid Gazzali'nin (1059-1111) "Filozofları Tekzip" ("Tehafüt el-felasife") risalesine karşı, İbn Rüşd'ün (1126-1198) polemik şeklinde yazdığı "Tekzipi Tekzip" ("Tehafüt et-Tehafüt") risalesinde ve Şihabeddin Suhreverdi'nin "Filozofların Görüşleri" ("İ'tikad el-hukame") risalesinde Doğu Meşşiliğin temsilcileri savunulmuştur [Memmedov, 1991: 9].

Şihabeddin Suhreverdi "Filozofların Görüşleri" kitabının yazılmasının sebebini, Doğu peripatetik filozoflara yönelik çarpıtma girişimlerinin güçlenmesine bağlamıştır. Bunun temeli ise insan topluluğunun onlar hakkında olan böyle bir varsayımdan kaynaklanmaktadır ki, "Onlar ne yaratıcıyı, ne peygamberleri, ne dirilişi, ne maşheri, ne ruhların dönüşünü, ne ahireti, ölümden sonra ne azapı, ne de rahatlığı onaylayan dehidirler... Doğu peripatetik filozoflardan olan bilim insanları hakkındaki bu varsayım yanlıştır" [Suhreverdi, 1986: 10].

İşrakilik üzerine çalışmalar Şihabeddin Suhreverdi'nin yaratıcılığının özüdür. O, burada yeni bir felsefi öğretinin temellerini geliştirdi. İşrak (el-işrak) - aydınlanma türümcülük (emanationism) terimine karşılık gelir. Zakir Memmedov yazmıştır ki İşrakilik (el-İşrakıyye) "İşraka dayalı" demektir: İşrakilik Felsefesi (el-Felsefet el-İşrakıyye). Azerbaycan filozofu "Işık Heykelleri" ("Hayakil en-nur"), "İşrak Felsefesi" ("Hikmet el-İşrak"), "Işık-name" ("Pertov-name"), "İlahi ışıklanmalar" ("el-Barika el-ilahiye"), "Işıkların parıltıları" ("Levami el-anvar") ve diğer eserlerinde İşraki öğretimin temellerini göstermiştir. "Işık Heykelleri" risalesi, İşraki edebiyatının başyapıtı olan "İşrak Felsefesi" kitabından sonra meşhurdur. Bu risaledeki ontolojik ve gnoseolojik meselelerin şerhinde Doğu Peripatetizminden etkilenmiş olsa da, bu eser bir bütün olarak İşrakilik felsefesini ifade etmektedir.

"Işık Heykelleri" risalesi, İşrakilikde önemli bir yere sahiptir. Risale bir mukaddime ve yedi heykelden (bölüm) oluşmaktadır. Filozof heykel sözcüğünü cisim anlamında kullanır, buradaki yedi sayısını cisimlerin nevlerine göre anlatıyor: eter, dört unsurdan üçü (hava, su, toprak) ve unsurların üç türevi (mineral, bitki, hayvan). Bunların hepsi ışık objeksidir, kabul edicileridir.

Şihabeddin Suhreverdi "Işık Heykelleri"nin mukaddimesinde şöyle yazıyor: "Diyorum: Ey Ebedi Mevcut Olan, bize ışıkla yardım et, bizi ışıkla güçlendir, bizi ışıkla birleştir, bizim son ihtiyaçlarımızı kendin karşıla, bizi seninle buluşmaya hazırlayacak en uzak hedeflerimizi belirler" [Suhreverdi, 1989: 21]

Prof.Dr. Zakir Memmedov Şihabeddin Suhreverdi'nin "Işık Heykelleri" ve "Işık-name" kitapları hakkında bildirmiştir: "Işık Heykelleri" adlı risale Şihabeddin Suhreverdi tarafından Arapça yazılmış ve Farsçaya çevrilmiştir. Filozofun eserlerinden söz eden tüm kaynaklarda ve araştırma eserlerinde bu risaleden bahsedilmektedir. Arapçada heykel (el-heykel, çoğunlukta: el-hayakil) kelimesinin farklı anlamları vardır: azman, büyük yapı, tapınak, vücut, gövde, iskelet, heykel vb. Şihabeddin Suhreverdi diğer eserlerinde de "heykel" tabirini göstermiş, burada "insan cismi", bir yerde ise "bitki cismi" anlamını kullanmıştır. "Işık Heykelleri" adlı risaleye gelince, burada da insan vücutuna heykel deniyor. Ancak heykeller bir bütün olarak cisimler dünyasına uygulanır. Bu tesadüf değildir, "Işık Heykelleri" risalesinin ilk heykeli cisme bir tanım vererek başlar. "Işık-name" eserinde varlık talimi ve idrak teorisi mufassal bir şekilde araştırılmış, Meşşailikte önemli yer tutan kavram ve kategoriler İşrakilik bakış açısından incelenmiştir [Memmedov, 2006: 145-146].

Ord.Prof. Hilmi Ziya Ülken yazmıştır ki Suhreverdi, kitaplarını okuyanlara bazı tavsiyelerde bulunuyor: "Meşşai felsefesini bilmekle beraber İlahi Nuru sevenler bu kitabı

okuyabilirler, onu okumaya başlamadan önce kırk gün zühd hayatı gecirmek, et yememek, dünya işlerini bırakmak, kendini tamamen Murakabe'ye vermek lazımdır. Bu kaidelere uyan kimse eski ve yeni filozofların Allahın bana verdiği hakikatları bilmediklerini öğreneceklerdir” [Ülken, 1967: 194-195]

Şihabeddin Suhreverdi felsefi fikirlerini değişmeceli olarak da kullanmıştır. Bu anlamda Prof.Dr. Ülker Memmedova yazmıştır: “Arapça şiirlerinde Şihabeddin Suhreverdi sadece büyük bir filozof, İsrakilik felsefesinin kurucusu gibi değil, aynı zamanda çevresinin önde gelen bir söz ustası, yetenekli bir şairi olarak da kendini gösterir. Şihabeddin Sühreverdi, genellikle bir filozof olarak kabul edildi, çünkü felsefi fikirler ve düşünceler düşünürün çalışmasının temelini oluşturdu.

Şihabeddin Suhreverdi şiirlerinin temeli aşktır. Bu şiirler, sevgi ummanında yüzerek sanki orada incisini - aşkını bulan aşkın duygularının lirik bir ifadesidir. Aşık, sevgilisine olan duygularını büyük bir tutku ile vasıf eder. O bu yolda hasret acısı çekir. Ahitinde kararlı olan aşık, sonda kendi sevgisine kavuşur. Görünüşde aşkın vasıfı gibi anlaşılan bu beyitler, özellikle dikkat edildiğinde daha derin anlam taşıdığı anlaşılıyor. Düşünürün yüksek felsefi şiirinde aşkın mahiyeti geniş ve büyüktür.

Şihabeddin Suhreverdi şiirlerinde aşık sevgilisine “siz” deye hitap eder. Düşünürün “siz” hitabı belirli bir kişiye değil, ışıklar alemine yöneliktir. Böyle bir görüntüde, o fiziksel olarak var olan ve ruhu ruhsal dünyayı özleyen bir sevgilinin görüntüsünü yaratmıştır” [Memmedova Ü., 2021: 110].

Şihabeddin Yahya Suhreverdi tarafından oluşturulan İsrakilik felsefesinin Nasireddin Tusi ve öğrencilerinin yaratıcılığı üzerinde büyük etkisi vardır. Prof.Dr. Zakir Memmedov’a göre Meraga Rasathanesinde çalışan bilim adamlarının birçoğu, İsraki filozofun kitaplarını öğretmek ve tanıtmakla yetinmemiş, aynı zamanda onlara değerli şerhler de yazmışlardır. Sa’d ibn Mansur İbn Kammune el-İsraili (...-1284) Şihabeddin Suhreverdi’nin “Levhi ve Arşı Açıklamalar” (“et-Telvihat el-Levhiyye ve-l-Arşıyye”) kitabına yaptığı şerhe “Levhi ve Arşı Açıklamalar”ın Şerhinde Düzeltmeler” (“et-Tenkihat fi şerh et-Telvihat”) denir [Memmedov, 2009: 199].

İsrakiliğin Nasireddin Tusi’nin felsefi okuluna etkisi konusunu incelerken onun öğrencisi Kutbeddin Şirazi’den de bahsetmek gerekiyor. Ansiklopedik bilim adamı Kutbeddin Şirazi Meşşailik ve İsrakilik ile sıkı bir bağlantısı vardı.

Bir hususun özellikle belirtilmesi gerekir ki Kutbeddin Şirazi bilimde objektif bir mevkiini göstermiş ve çeşitli öğretileri mutaassıplık etmeden inceledi. Hiç şüphe yok ki burada hocası Nasireddin Tusi’nin etkisi çok büyüktür. Öyle olmasaydı Meraga Rasathanesinde okurken İsrakilik felsefesini öğrenemezdi.

Kutbeddin Şirazi’nin felsefesinden bahsederken onun yaratıcılığının çeşitli yönlerine dikkat etmek gerekir. Hadis ve tefsir konusundaki görüşlerinde tamamen İslami açıdan yaklaşan düşünür, felsefi düşüncelerinde bu görüşle çelişmemeye çalışmıştır. Bu anlamda Kutbeddin Şirazi’nin dünya görüşü yaşadığı döneme göre senkretik bir içeriğe sahiptir.

Kutbeddin Şirazi’nin mantık, metafizik, doğa bilimleri ve genel olarak peripatetik konular üzerine yazdığı risaleler, onun dünya görüşünün tamamen felsefi bir içeriğe sahip olduğunun göstergesidir. Düşünür, felsefi meseleleri peripatetik açıdan ele alırken öncelikle hocası Nasireddin Tusi ile aynı fikirde olmaya çalışmıştır. Ansiklopedik bilim adamı, “Dibaca En İyî Taç İncisi” (“Dürra et-Tac li Gürrat ad-Dibac”) kitabında mantık ve metafizikle ilgili konuları açıklarken hocasının öğretilerine dayanıyordu [Memmedova A., 2011: 50].

Zakir Memmedov, İsraki edebiyatının başyapıtı Şihabeddin Suhreverdi’nin Kutbeddin Şirazi’nin “İsrak Felsefesi” kitabını mufassal olarak incelediğini ve değerli bir şerh yazdığını belirtmişti. Kutbeddin Şirazi, “İsrak Felsefesi” kitabının yapısını korumuş ve bu sisteme dayalı olarak fikirlerini sunmuş, her konunun içeriğini açıklarken büyük ayrıntılara girmiştir. Şerh, orijinaliyle uyum içinde olduğu için onu tamamlıyor. Kutbeddin Şirazi, Meşşailik üzerine yazdığı risalelerinde geleneksel terimleri kullanmasına rağmen, “İsrak Felsefesi” kitabını yorumlarken tamamen Şihabeddin Suhreverdi’nin yolunu izlemiştir.

Kutbeddin Şirazi'nin "İşrak Felsefesi" adlı kitabına yazdığı şerh, Yakın ve Orta Doğu ülkelerinde büyük şöhret kazanmış ve daha sonraki filozofların ciddi ilgisini uyandırmıştır. Zakir Memmedov, Celaleddin Abdurrahman Süyuti'nin (1445-1505) Kutbeddin Şirazi'nin eserleri arasında "Suhreverdi'nin Sırlar Kitabının Şerhi" ("Şerh Kitab el-Esrar li-s-Suhreverdi") adlı risalesinden bahsettiğini yazmıştır. 1295'de tamamlanan ve yazarına ün kazandıran bu şerhe Seyyid Şerif Cürcani (1339-1413), Mevlana Abdülkerim (...-1495), Necmeddin Hacı Mahmud Tebrizi, Sadreddin Şirazi (...-1640), Molla Hadi Sabzavari (1798-1878) gibi filozoflar haşiyeler yazmışlardır [Memmedov, 2009: 199-200].

Doğu Peripatetizmi ve İsrakilik sonraki yüzyıllarda Nasireddin Tusi'nin felsefi okulunun temsilcileri tarafından sürdürüldü ve geliştirildi. Azerbaycan Milli İlimler Akademisi muhabir üyesi, Prof. Dr. Zakir Memmedov, XVII. yüzyılın büyük Azerbaycan filozofu Racabali Tebrizi'nin (...-1669) Doğu Peripatetizmin son büyük temsilcisi olarak takdim ederken, onun eserlerinde İsrakiliğin ve Sufizmin kesin bir etkisinin hissedildiğini yazmıştır [Memmedov, 2006: 287]. Zakir Memmedov'a göre varlık taliminde meşşai filozoflara daha yakın olan Racabali Tebrizi, idrak teorisine aid konularda ağırlıklı olarak Şihabeddin Suhreverdi'nin öğretisini takip etmiştir. Racabali Tebrizi'nin eserlerinin ve onun öğrencilerinin yarattığı zengin mirasın, XVII. yüzyılda Müslüman Doğu ülkelerinde İsrakilik başta olmak üzere bilimsel-felsefi düşüncenin gelişmesinde ve yaygınlaşmasında büyük etkisi olmuştur [Memmedov, 2009: 206].

Böylece, XIII. yüzyıldan sonraki dönemde çeşitli ideolojik akımların senkretik karakterine rağmen Meşşailik ve İsrakilik öğretileri özellikle yaygındı ve bilimsel-felsefi düşüncede öncü bir yön olmuştur.

Sonuç

Nasireddin Tusi'nin Meraga Rasathanesi bünyesinde kurulan okulunda öğrencisi olan Kutbeddin Mahmud Şirazi, siyasetçi ve ansiklopedik bir bilim adamı olarak biliniyordu. Ansiklopedik bilim adamı Kutbeddin Şirazi, bilimsel faaliyetlerinde hocası mevkiinden hareket etse de, onun yaratıcı mirası, özellikle özgünlüğü ve zenginliğiyle dikkat çekmektedir. Şihabeddin Yahya Suhreverdi'nin kurduğu İsraki öğretisi, Nasireddin Tusi'nin öğrencilerinden Kutbeddin Şirazi'yi daha fazla etkilemiştir. Şihabeddin Yahya Suhreverdi'nin "İşrak Felsefesi" kitabına ansiklopedik bilim adamı tarafından yazılan şerh, kaynaklarda en değerli şerh olarak sunulmuştur.

Kaynakça

- Memmedov, Zakir (2006). Azerbaycan Felsefesi Tarihi. 2. Baskı. Bakı: Şark-Garb
- Memmedov, Zakir (1978). Azerbaycanda XI-XIII Yüzyıllarda Felsefi Fikir. Bakı: Elm
- Memmedov, Zakir (2009). Şihabeddin Yahya Suhreverdi. Bakı: Elm
- Memmedov, Zakir (1991). Şihabeddin Yahya Suhreverdi (Kısa bibliyografik bilgiler). Bakı: Elm
- Memmedova, Aytek Zakirkızı (2011). Nesireddin Tusinin Felsefi Okulu. Bakı: Elm
- Memmedova, Ülker (2021). Doğu'nun Işık Sevdalı Filozofu Şihabeddin Yahya Suhreverdi, Milli Kültür Araştırmaları Dergisi, Cilt 5, Sayı 2, s. 106-115.
- Suhreverdi, Şihabeddin Yahya (1989). Işık Heykelleri. Arap dilinden Azerbaycan diline çeviren: Zakir Memmedov. Bakı: Elm

Suhreverdi, Şihabeddin Yahya (1986). Filozofların Görüşleri. Arap dilinden Azerbaycan ve Rus dillerine çevirenler: Zakir Memmedov, Tariyel Hasanov. Bakı: Elm

Ülken, Hilmi Ziya (1967). İslam Felsefesi Kaynakları ve Tesirleri. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları